

Література

1. *Вишневський В. П.* Уход от уплаты налогов: теория и практика: [монографія] / В. П. Вишневский, А. С. Веткин. — НАН України. Ін-т економіки пром-сти. — Донецьк, 2003. — 228 с.

2. *Крисоватий А. І.* Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні: [монографія] / А. І. Крисоватий. — Тернопіль: Карт-бланш, 2005. — 372 с.

3. *Мельник В. М.* Оподаткування: наукове обґрунтування та організація процесу: [монографія] / В. М. Мельник. — К.: Комп'ютерпрес, 2006. — 277с.

Стаття надійшла до редакції 17.01. 2011 р.

УДК 336.722.1

В. Г. Шевалдіна, старший викладач кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВПЛИВ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто вплив доходів населення на його заощадження. На основі статистичної інформації проаналізовано рівень, динаміку доходів, заробітної плати, заощаджень населення України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: доходи, заробітна плата, пенсія, заощадження, витрати.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрено влияние доходов населения на его сбережение. На основе статистической информации проанализирован уровень, динамика доходов, заработной платы, сбережений населения Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: доходы, заработная плата, пенсия, сбережения, затраты.

ABSTRACT. Influence of profits of population on his savings is considered in the article. On the basis of statistical information the level, dynamics of profits, salary, savings of population of Ukraine, is analysed.

KEY WORDS: income, salary, pension, savings, spending.

Головним завданням розвитку економіки країни є вирішення проблеми забезпечення належного рівня та якості життя населення. Рівень життя населення — соціально-економічна категорія, що характеризує матеріальний добробут окремої людини, а також визначає узагальнений результат діяльності економіки країни, відображаючи ступінь добробуту суспільства. Поточний рівень життя формує економічну поведінку населення, яка сприяє або перешкоджає економічному зростанню країни. Одним із найвагоміших показників рівня життя є заощадження, безпосередньо пов'язані із споживанням, доходами і витратами населення. Рішення населення щодо розподілу свого доходу на витрати і заощадження, а також способи використання останніх безпосередньо впливають на збільшення економічних можливостей держави та підвищення добробуту самого населення.

В Україні простежувалися стійкі тенденції до підвищення номінальних доходів населення. Так, із 2005 по 2009 рр. Номінальні доходи стабільно підвищувалися в середньому на 102,6 млрд грн за рік і за весь період зросли у 2,3 рази, або на 134 %. За підсумками 2009 року номінальні доходи населення становили 894,2 млрд грн.

Наявний дохід, який використовувався населенням на придбання споживчих товарів та оплату послуг, збільшився за п'ять років у 2,2 рази, або на 122 і склав у 2009 році 661,9 млрд грн.

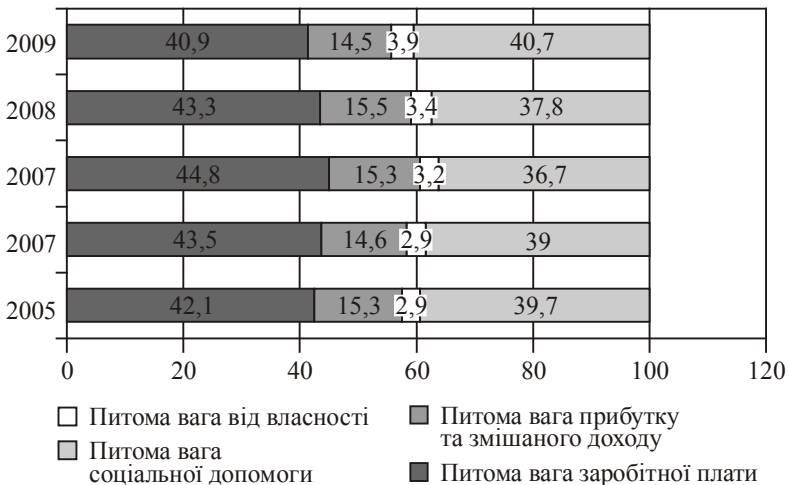

Рис. 1. Структура доходів населення України за 2005—2009 роки [2]

Категорія доходів населення відображає економічні зв'язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок його трудової активності, використання власності, яка знаходиться у його розпорядженні, та соціальних трансфертів [1, с. 50], а розмір і джерело доходів населення є головними критеріями соціального розширення суспільства. Показники соціальної сфери у 2009 році демонструють постійність тенденцій попередніх років (рис. 1). Зокрема, практично не змінилася структура доходів населення за 2005—2009 роки: питома вага заробітної плати в ній у різні роки складає близько 41—45 %, доходи у формі прибутку і змішаного доходу — близько 15 %, доходи від власності — 3—4 %, доходи від соціальних дотацій та інших поточних трансфертів — близько 37—40 %.

Очевидно, що заробітна плата в Україні не домінує в доходах населення і не виступає основним джерелом забезпечення добробуту життя громадян країни, — її частка в доходах складає близько 40 % замість 65—80 % як у європейській практиці — і не забезпечує реалізацію відтворювальної і стимулюючої функцій.

Частка заробітної плати у валовому внутрішньому продукті характеризує ступінь соціального розвитку економіки. В Україні неприпустимо мала частка заробітної плати у ВВП, що йде в розріз із сформованою світовою тенденцією. Так, частка заробітної плати у ВВП у 2008 р. становила в Японії — 76,0 %, у США — 72,2 %, в Євросоюзі — 88,3 %, в Україні — 49,0 %. Відставання України за цим показником майже вдвічі характеризує її загальне економічне становище [3, с. 130].

Номінальна заробітна плата не дає повного уявлення про фактичний дохід працівника та є безпосереднім об'єктом оподаткування та стягнення внесків до фондів соціального страхування. Реальна заробітна плата визначає купівельну спроможність номінальної і є дійсним доходом працівника.

Протягом 2005—2009 років частка зарплати у структурі доходів української сім'ї коливається від 46 % у 2005 році до 50,6 % у 2007 році, а в 2009 році знижується до 47,9 %.

У той же час як номінальна, так і реальна заробітні плати зростали. Однак, темпи зростання реальної заробітної плати, порівняно з номінальною, були значно нижчими. У 2008 р. зростання реальної заробітної плати становило 6,3 %, що склало лише половину зростання у 2007 році. Вперше падіння реальної заробітної плати спостерігалось в листопаді 2008 р. Глобальна фінансова і економічна криза призвела до зниження темпів зростання реальної заробітної плати в усьому світі. Різкий еконо-

мічний спад, зростання споживчих цін на товари і послуги відобразилися на оплаті праці населення України — у 2009 році відбулося значне падіння реальної заробітної плати, яке склало 9,2 % (табл. 1).

Таблиця 1

**НОМІНАЛЬНА І РЕАЛЬНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА
ЗА 2005—2009 рр. [4, с. 50]**

Рік	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	Темп зростання середньомісячної номінальної заробітної плати, % до попереднього року	Індекс реальної середньомісячної плати, % до попереднього року
2005	806	136,7	120,3
2006	1041	129,2	118,3
2007	1351	129,7	112,5
2008	1806	133,7	106,3
2009	1906	105,5	90,8

У цілому, в Центральній та Східній Європі зростання реальної заробітної плати сповільнилося з 6,6 % у 2007 році до 4,6 % у 2008 році і до $-0,1$ % в 2009 році [5, с. 29]. Наприклад, Ісландія особливо постраждала від кризи і різке скорочення реальної заробітної плати склало майже 5 % у 2008 році та 8 % у 2009 році. В Угорщині поєднання інфляції на рівні 4 % та масове заморожування номінальної заробітної плати підірвало купівельну спроможність заробітної плати в 2009 році. Нижче за український показник, у порівнянні з Центральною і Східною Європою, падіння заробітної плати відмічалось лише в Сербії.

Приклади скорочення реальної заробітної плати можна знайти і в інших країнах, однак розміри середньої заробітної плати українців значно поступають євросоюзівським. Так, у жовтні 2009 року середня заробітна плата в Україні складала 1950 грн (приблизно 246 доларів). У той же час для порівняння у Польщі середня заробітна плата — 1,2 тис. доларів у місяць, у Франції — 5,5 тис. доларів, у Латвії — 575 доларів [6].

Для будь-якої країни головним джерелом зростання ВВП є підвищення ефективності праці та на цій основі нарощування обсягу

виробництва продукції, а одним із факторів зростання ефективності праці є матеріальна зацікавленість працівників, яка виражається у вигляді отримання реальної заробітної плати [7, с. 227]. Низька заробітна плата в країні знижує рівень споживання та заощадження домашніх господарств. Кожного разу, коли відбувається зменшення заробітної плати за рахунок зростання рівня інфляції або рівня оподаткування, або відсутності умов підвищення ефективності праці, це скорочує обсяг внутрішнього споживання та обсяг заощаджень населення і негативно впливає на економічне зростання країни. Темпи відновлення економіки частково залежатимуть від ступеню, у якому домашні господарства зможуть використовувати свою заробітну плату, щоб споживати товари та послуги, що виробляються в країні та відкладати грошові кошти, формуючи заощадження та інвестиційні ресурси розвитку.

Несприятливим фактором, який відображає неефективність витрат на соціальну підтримку населення, є така ж частка соціальних виплат з бюджету в доходах населення, як і заробітна плата від трудової діяльності. Підвищення питомої ваги допомог у структурі доходів домогосподарств пов'язано із державними заходами в сфері підвищення рівня соціального захисту в Україні. У цьому проявляється посилення ролі держави, але не як стимулятора розвитку економіки, а як соціального утримувача. У світовій практиці соціальні виплати з бюджету мають складати максимум 20 % усіх доходів населення.

Висока частка соціальних виплат, що притаманна структурі доходів населення України, пов'язана зі значною кількістю осіб похилого віку, основним джерелом яких є пенсія. Кількість працюючих поступово знижується (з 15,8 млн у 2006 році до 14,4 у 2010 р.), тоді як кількість пенсіонерів залишається майже незмінною на рівні близько 13,7 млн. Отже, співвідношення чисельності пенсіонерів до чисельності платників внесків складає близько 90 %.

У 2009 році видатки Пенсійного фонду склали 18,1 % ВВП, що складає 45 % від загальних соціальних витрат. У 2010 році, зважаючи на зростання економіки, вони дещо нижчі — 16,3 % ВВП. У розвинених країнах, які теж мають подібні демографічні проблеми, — норма 9—11 %. При цьому переважна більшість пенсіонерів (дві третини) отримують пенсію менше тисячі гривень.

З метою раціоналізації традиційної пенсійної системи, що є соціально і економічно неефективною, у Кабінеті Міністрів України уже сформулювали ключові положення пенсійної реформи. Головна мета пенсійної реформи — забезпечити соціально справедливу систему розподілу пенсійних коштів і гарантувати стабільну

виплату пенсій нинішнім та майбутнім пенсіонерам за рахунок впровадження обов'язкової системи заощаджень на накопичувальних пенсійних рахунках. На сьогоднішній день пенсійні активи європейських країн не тільки основне джерело достойної пенсії, а й реальне приватне багатство громадян певної країни.

Також потребує суттєвого удосконалення система пільг та допомог, яка діє в Україні. На даний час право на пільги, гарантії та компенсації має більше третини населення. Це право встановлюється 46 законодавчими актами, з них — 24 за соціальною ознакою. Ухвалення нових соціальних програм без реформування старих призвело до формування непрозорої, розгалуженої та неефективної системи соціальних трансфертів. При цьому більшість пільг не виконує функцію захисту населення. Заміна таких пільг на більш сучасні, прозорі та ефективні інструменти адресної соціальної підтримки дасть змогу вивільнити великі обсяги бюджетних коштів і спрямувати їх на підвищення соціальних стандартів. Зростання соціальних допомог та інших соціальних трансфертів відбувалося у 2009 р. вищими темпами (на 141,0 % порівняно з 2005 роком), ніж зростання заробітної плати (на 127,4 %).

Реальну економічну значимість ресурсів населення можна з'ясувати, виходячи зі структури їх витрат. В Україні у структурі витрат населення найбільшу питому вагу займають витрати на придбання товарів та послуг. З 2005 року по 2008 рік їх питома вага коливається від 80,4 % до 82,3 % загального обсягу. У 2009 році внаслідок впливу світової фінансової кризи та зниження економічної активності питома вага споживчих витрат домогосподарств скоротилася до 79,3 %. Українським споживачам у середньому доводиться спрямовувати на продовольчі товари близько половини і більше своїх витрат. Це говорить про бідність населення, адже показник витрат на продукти харчування в європейських країнах — від 10 до 30 %. Для порівняння, у Польщі громадяни віддають за продукти харчування 30 % сімейного бюджету. У Німеччині і Великобританії — порядку 10 %.

Що ж до обсягу заощаджень, то в Україні вони становлять всього 9,2 % від сукупних витрат. Для порівняння: у Швейцарії на заощадження йде приблизно 17,1 %, у Німеччині — 16,7 %, Словенії — 16,4 %, Австрії — 16,3 %, Іспанії — 10,2 % [8].

Зниження питомої ваги витрат населення на придбання товарів та послуг супроводжувалося зростанням питомої ваги витрат на сплату доходів від власності та приростом фінансових активів.

Як впливає із даних таблиці 2 темпи зростання доходів населення, в основному, перевищують темпи зростання заощаджень

населення. У 2005—2006 роках поширюється масове споживче кредитування банками населення, зникає упередженість українців до позик у банках, що призводить до зміни поведінки населення із заощаджувальної до споживацької. Свої споживчі запити населення не відкладає на майбутнє, задовольняючи їх за рахунок отримання кредиту, а не нагромадження грошових коштів на потрібний товар, як в минулому. Частка заощаджень у доходах населення поступово знижується з 12 % у 2005 році до 6,2 % у 2008. У 2009 році приріст доходів населення є найменшим з 2005 року, що є наслідком фінансово-економічної кризи. Однак зниження обсягів виробництва, знецінення національної грошової одиниці, зменшення обсягів кредитів обмежило споживчі можливості населення та призвело до усвідомлення населенням необхідності забезпечити майбутнє на випадок втрати роботи чи зменшення рівня доходів за рахунок перегляду своїх потреб і зменшення витрат до необхідного мінімуму. В свою чергу вітчизняні банки після масового вилучення депозитів населенням у кінці 2008 року для поповнення своєї ресурсної бази підняли процентні ставки за депозитними вкладками, забезпечивши приплив грошових коштів населення у банківську систему.

Таблиця 2

ДИНАМІКА ДОХОДІВ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

	2005	2006	2007	2008	2009
Доходи населення, млн грн	381404	472061	623289	845641	894286
Темпи зростання доходів населення	139,1	123,7	132	135,7	105,8
Заощадження населення, млн грн	45651	44203	47779	52011	80377
Темпи зростання заощаджень населення	144,3	96,8	108,1	108,9	154,5
Частка заощаджень у доходах населення, %	11,9	9,4	7,7	6,2	9

Про розмір доходів населення можна судити за самооцінкою домогосподарствами України рівня своїх доходів та економічних очікувань на майбутнє (табл. 3). Опитування домогосподарств проводиться щорічно Держкомстатом України. Підсумки опитування показали, що частка домогосподарств, які надають високу оцінку своїм річним доходам, тобто грошей вистачало навіть на заощадження, з часом зростає, проте є незначна.

**РОЗПОДІЛ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ
ЗА САМООЦІНКОЮ РІВНЯ СВОЇХ ДОХОДІВ, %**

	2005	2006	2007	2008	2009
Було достатньо і робили заощадження	6,6	6,2	8	12,7	11,1
Було достатньо, але заощаджень не робили	49,4	49,8	52,8	51,8	45,3
Постійно відмовляли в найнеобхіднішому	39	39,4	35,1	32,9	40,2
Не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування	5	4,6	4,1	2,6	3,4

Залежність заощаджень від доходів має велике практичне значення. Забезпечення досягнення високого рівня життя населення дасть економіці великий потенціал заощаджень і можливість трансформації їх в інвестиції без яких стабільний соціально-економічний розвиток держави є неможливим.

Література

1. Балакірева О. М., Черненко С. М. Нерівномірність доходів населення України як соціально-економічна проблема // Український соціум. — 2009. — № 3. — с. 49—64.
2. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Балтачєєва Н. А. Вплив економічної кризи на рівень доходів населення України // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 2. — Т. 3. — с. 129—133.
4. Бюлетень Національного банку України. — 2010. — № 12. — 190 с.
5. Доклад Международной организации труда «Заработная плата в мире в 2010—2011 гг.» Политика в области заработной платы в период кризиса. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_150366/lang--es/index.htm.
6. Интерв'ю директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України Лібанової Е. М. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://censor.net.ua/ru/news/view/109800/>.
7. Гончаренко Н. Г. Динаміка доходів і витрат населення — в контексті стабілізації рівня заробітної плати // Вісник економіки транспорту і управління. — 2009. — № 28. — С. 225—228.
8. Дослідження IMAS International [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.newsr.u.ua/ukraine/29apr2010/sew_save.html.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2011.